

Erabakitzeke eskubidea: erabakiaren aroa kudeatzeko tresna

Zelai Nikolas
Mario Zubiaga
Angel Oiarbide
Iñigo Urrutia

Gure Esku Dago herri ekimeneko kideak

Aurre solasa

Erabakitzeke eskubidea lantzen hasi ginenean material gutxi zegoen kontzeptu horri buruz. Autodeterminazio eskubidea zen beren estatus politikoaren erabakiari heltzeko herriek hurbilen zuten kontzeptua, eta gehienbat nazioarteko zuzenbidearen ikuspegitik landu izan da, eremu ideologiko ia guztietatik.¹

Gaur egun, ordea, gero eta ikerlan gehiago dugu erabakitzeke eskubideari buruz,² etorkizuna beren esku hartzea erabaki duten herrien esperentzietan esker. Hor ditugu Quebec, Eskozia, Katalunia..., baita Ipar Irlanda eta Groenlandia ere; eta, nola ez, gu ere bai, Euskal Herria.

XX. mendearen azken hamarkadaz geroztik sortu ziren estatu berrien sezesio prozesuek³ ere elikatuko dute erabakitzeke kontzeptua. Baina, zein berrikuntza dakar erabakitzeke eskubideak? Hori da ondoko lerroetan azaltzen saiatuko garena.

Erabakitzeko eskubidea gero eta onarpen handiagoa duen kontzeptua da, bide bat eskaintzen dielako herriei beren askapenerako auziak demokraziaren joko arauen esparruan kudeatzeko. Erabakitzeko eskubidearen kontzeptuak bi oinarrizko ideia biltzen ditu bere baitan: herrien askatasun nahia gauzatzea –autodeterminazio eskubideak aitortzen duena– eta Demokrazia (letra larriz idatzita), hau da, herri bakoitzak bere bidea egiteko borondate hori bide demokrati-koetatik gauzatzea. Nolabait esateko, erabakitzeko eskubideak autodeterminazio printzipioa demokratizatzen du.

Mundu mailako aldaketa handietan, Euskal Herriak beti lortu du modu batean edo bestean parte hartzea eta mundu mailako gogoeta horiek Euskal Herrira ekartzea. Bada, autodeterminazio eskubidea demokratizatzeke prozesua ere gurean oso modu naturalean bizitzen ari gara.

Euskal Herrian Lizarra-Garaziko Akordioan⁴ (1998) hasi ziren kontzeptu horren elementuak zirriborrotzen.⁵ Udalbiltzak 2002an Tolosan onartutako *Euskal Herriaren Eskubideen Karta*-n⁶ ere azaldu zen erabakitzeko eskubidearen kontzeptua, eta 2004an Ibarretxeren Estatutu Politiko berrian⁷ (2004) berriaz arautu zen. Azken testu horrek Quebecen aldebakarreko sezesioari buruz Kanadako Auzitegi Gorenaren irizpenak⁸ (1998) biltzen zuen doktrinaren aplikazio zuzena egin zuen euskal kasura.

Horrez geroztik, eztabaida politikoan eta landu diren hainbat dokumentu politikotan gero eta pisu handiagoa hartuz joan den kontzeptua da. Azpimarragarria da horien guztien artean Loiolako Akordio Politikoa⁹ (2006), alderdi desberdinen artean lortutako adostasun mailagatik.

Gaur egun gizartean guztiz hedatuta dagoen kontzeptua da erabakitzeko eskubidea, bizi-bizirik. Are gehiago esan dezakegu, agenda politikoaren lehen mailako gaia bihurtu da; halako garrantzia hartu du, ezen erabakitzeko eskubidearen inguruan akordioa lortzeko gaitasunik ezak ekarri baitu Espainiako hauteskundeak errepikatu behar izatea.¹⁰ Erabakitzeko eskubidearen inguruko adostasunean datza, askoren

iritziz, Espainiako estatuak bere trantsizio demokratikoari heldu ahal izatea ala ez.

Baina zer da erabakitzeke eskubidea? Zertarako balio du Euskal Herriaren burujabetza prozesuan? Nola erabiltzen da?

Galdera horien azterketan sartu baino lehen, gogora ekarri behar dugu 'erabakitzeke eskubidea' osatzen ari den kontzeptu politikoa dela, eta, beste eskubide guztien kasuan gertatu bezala, eraikuntza hori elkarreragin konplexu baten emaitza dela: eragile politikoen proposamenak, auzitegien ebazpenak, ikerketa akademikoak, eta, batez ere, herritarren praxiak eta hizpideak barne hartzen dituen elkarreragina. Zentzu horretan, lan honek Gure Esku Dago ekimenaren baitan herritar talde batek prestatutako formazio materiala du oinarri, eta irakurleak eskura du www.gureeskudago.eus estekan.

Oinarri filosofiko, juridiko eta soziala

Izenburu potoloa jarri diogu atal honi, eta, egia esateko libururik oso bat idazteko beste ematen du gaiak.¹¹ Ondoko letrorretan, ordea, azterketa xumeago bat egin nahi dugu. Erabakitzeke eskubidearen kontzeptua –oraindik eratze fasean dagoena– nola sortuz joan den aztertuko dugu lehenik, eta kontzeptua zedarritzen duten gako nagusiak ere azpimarratzen saiatuko gara, jakinda denon artean osatuz eta elikatuz joan behar dugula. Izan ere, Gure Esku Dago dinamikak azpimarratu nahi izan duenez, erabakitzeke eskubidea beste ezer baino lehen jarrera bat da, etorkizuna gure esku hartzeko eta elkarrekin bide hori egiteko gureganatu dugun jarrera bat.

Has gaitzen hasiera-hasieratik. Herriak kolektibitate politikoko gisa antolatzen direnean modu naturalean beren erabakiak hartzen hasten dira. Horretarako, hain zuzen, beren erakundeak sortzen dituzte. Alabaina, batzuetan beste herri batek bere erabakia inposatu nahi dio, eta horren aurrean herrien arteko gatazka sortzen da. Gatazka horiek historian *continuum* bat dira eta gehienetan indarkeriaren bidez kudeatu izan dira, herri batek besteari bere erabakia ezarriz

eta inposatuz. Horren aurrean, zanpatua sentitzen den herria bere burujabetza edo askapenerako bideari ekiten dio, eskura dituen baliabideekin.

XX. mendean,¹² bi Mundu Gerretan milaka pertsonak indarkeria eta giza eskubide urraketa oso larriak pairatu zituzten, eta, hori dela eta, kontzientzia aldaketa sakona gertatu zen mundu mailan bakearen eta demokraziaren alde.

Bakea eta demokrazia oinarri hartuta, nazioarteko harremanak bideratzeko sistema berri bat sortu zen 1945ean, hau da, Nazio Batuen Erakundea (NBE);¹³ erakunde horren eratze itunean, Nazio Batuen Gutunean, alegia, NBEren helburuen artean beren-beregi aitortu zen herrien arteko berdintasuna eta beren etorkizuna modu librean determinatzeko (erabakitzeko) printzipioa, nazioarteko bakearen oinarri gisa.¹⁴ Printzipio hori nazioarteko sistema berri horren ardatz bat bihurtu da¹⁵ eta estatuek ezin dute horren kontra jo, bestela nazioarteko zuzenbidearen kontra jardungo lukete. Autodeterminazioaren printzipio hori nazioarteko itunetan azalduko da.¹⁶ Eragina izango du estatuen arteko beste itun garrantzitsuetan ere, hala nola, Helsinkiko Azken Aktaren VIII. Atalean (1975).¹⁷

Gaur egun ezinbestekotzat jotzen da, beraz, nazioartean bakea egon dadin herrien arteko harremanetan elkarrekin errespetua zaintzea eta kidetasun harremanak garatzea horien artean, demokrazian oinarriturik eta indarkeria baztertuz. Nazio Batuetako 2.625 Erabakian (XXV) esaten da, gainera, autodeterminazio printzipio hori estatuentzat nazioarteko betebeharrak bat dela.¹⁸ Erabaki horrez geroztik, autodeterminazio printzipioak bi alderdi dituela onartzen da nazioarteko zuzenbidean: herriek estatuaren baitan bere garapenerako nahi duten estatus politikoa negoziatzeko eskubidea izan behar dutela (barne-autodeterminazioa); eta kanpo-autodeterminazioa, hau da, zenbait kasutan herri bati nazioartean zilegitasuna onartuko zaiola estatu independente bat bihurtzeko (sezesioa), bereziki deskolonizazio prozesuan dauden herriei eta estatuak ez dionean herriari bere barne-autodeterminazioa errespetatu.

Oinarri filosofiko sendoa ezartzen da, beraz, nazioartean XX. mendean, bakea demokrazia eta giza eskubideen errespetuarekin lotuz, eta paradigma berri bat sortzen da herrien burujabetza prozesuen kudeaketarako. Paradigma horri autodeterminazio eskubidea deitu izan zaio, bere bi alderdiekin: barne eta kanpo autodeterminazioa.

XX. mendean zehar, paradigma berri horren aplikazio praktikoki heldu zitzaionean, ordea, estatu bakoitzak bere errealtatearekin egin zuen topo eta konturatu ziren zenbait kasutan printzipio horren aplikazioak beren mugak arriskuan jartzen zituela. Hori dela eta, kanpo autodeterminazioaren kasuak mugatzen hasi ziren, estatuen lurralde osotasunaren printzipioa muga gisa agertuz, ondoren ikusiko dugunez.

Herriei bere estatus politiko erabakitzeko eskubidea aitortzea ideia iraultzailea da, dudarik gabe, eta estatuak ez daude prest indar iraultzaile hori bere luze-zabalean aitortzeko. Hori dela eta, estatuak hainbat ahalegin egin dute autodeterminazio printzipio horren indarra apaltzeko eta mugatzeko. Horiek horrela, estatu izaera duten herrien aldetik-horiek baitira nazioarteko erakundeetako eragile nagusiak-kanpo autodeterminazioaren printzipioa kolonia izaera zuten herrientzat mugatu nahi izan da. Hasieran herri horiei soilik aitortu nahi izan zitzaien nahikoa zilegitasun nazioarteko zuzenbidearen arabera estatu independente bat bihurtzeko. Ingurumari horretan ulertu behar dira NBEren Batzarraren 1.514 (1960), 1.541 (1960) eta 2.625 (1970) erabakiak. Erabaki horietan oinarritu da nazioarteko zuzenbidearen doktrina ofiziala kanpo autodeterminazioaren aplikazioa koloniei soilik mugatu eta beste errealtate batzuei ukatzeko.

XX. mendean paradigma berri bat sortu da herrien burujabetza prozesuen kudeaketarako. Autodeterminazio eskubidea deitu izan zaio, bere bi alderdiekin: barne eta kanpo autodeterminazioa

Hala ere, deskolonizazio prozesutik kanpo, zenbait egoera azaltzen hasi ziren,¹⁹ non genozidio eta giza eskubideen urraketa larriak eta barne autodeterminazio eskubidearen ukapen kasuak gertatzen ziren. Horien aurrean, nazioarteko doktrinari²⁰ zaila egiten zitzaion zilegitasuna ukatzea kanpo autodeterminazioaren erabilerari. Horrela, autodeterminazio eskubidearen aplikazioa kasu horietan ere justifikatuta zegoela onartzen hasten da nazioarteko komunitatea *Remedial Secession* teoriaren bidez. Hala ere, beti irizpide zorrotzei jarraituz eta horrelako egoera pairatzen duen herriaren kargu jarrita egoera horiek frogatzea.

Zilegitasuna izatea izango da, beraz, nazioarteko zuzenbideak eskatuko diona herri bati bere aldebakarreko sezesio kasua onartzeko eta nazioarteko komunitatean beste estatu baten moduan onartua izateko. Herriak arrazoi zilegi bat izan badu sezesiorako nazioarteko zuzenbidearen ikuspegitik, jatorrizko estatuak ezin izango du bere lurralde osotasunaren printzipioa alegatu herriaren sezesioaren kontra, eta herriak bere estatus politiko berriaren nazioarteko ezagutza lortu ahal izango du.

Zilegitasun eskema horretatik kanpo, hala ere, nazioarteko komunitateak onartu egiten du *de facto* gertatutako sezesio kasuak ere egon daitezkeela (bide batez esanda, gehienak bide horretatik gertatu dira). Horrelakoetan, nazioarteko komunitatearen 'bedeinkapena' jasoko da, baldin eta 'eraginkortasun printzipioa' betetzen bada. Eta zer esan nahi du printzipio horrek? Bada, independentzia aldarrikatu duen herriari eskatuko zaiola benetako kontrola edukitzea bere lurralde eta bere populazioaren gainean;²¹ eta, horrez gain, sezesio prozesuan herritarren giza eskubide urraketa larriarik eta indarkeria ez zilegirik ez eragitea. Izan ere, horrelakorik gertatuz gero, nazioarteko zuzenbidearen kontrako ekintzatzat joko litzateke.²²

Aurreko gutzia irakurri ondoren, batek baino gehiagok esango digu autodeterminazioaren paradigma berri hori nazioarteko itunetan ezarrita egon arren, egiari zor, bere aplikazioa ez dela oso koherentea izan, XX. eta XXI. mendeetan zehar

mundu mailan gatazka ugari gertatu baitira herrien zapalkuntzan oinarrituta (Vietnam, Irak, Palestina, Mendebaldeko Sahara...), eta horietan guztietan indarkeria izan baita nagusi, printzipio demokratikoaren kulturak tokirik izan gabe. Ez zaio arrazoa faltako; izan ere, nazioarteko sistemak oraindik ere hutsune handiak ditu eta oso ahul azaltzen da kasu askotan.

Hori esanda, hala ere, autodeterminazio printzipioaren paradigma berriaren sorrerak ez du horregatik bere garrantzia galtzen eta prozesu bat bezala ikusi behar da, bere gorabeherekin, jakina.

Horrela, bada, XX. mendearen bukaeran eta bereziki XXI. mendearen hasieran, aukera berri bat sortu da autodeterminazio printzipioaren paradigman urrats bat gehiago egiteko, demokraziaren printzipioaren eskutik. Izan ere, herri batzuk bere jatorriko estatutik bereizteko borondatea azaltzen hasten dira haien eskura dituzten baliabide demokratikoen bitartez, eta sezesio prozesua herritarren borondate demokratikoan oinarritzen dute, bestelako arrazoiei erreparatu gabe.

Herri horiek (Quebec, Ipar Irlanda, Groenlandia, Eskozia, Katalunia, Euskal Herria...) zailtasunak dituzte nazioartek kolonia gisa²³ eta, beraz, autodeterminazio subjektu gisa onar ditzan. *Remedial Secession* kasuren batean daudenik ere ez da erraza nazioarteko komunitateak onartzea, estatuaren barruan autogobernu maila zabala lortu baitute eta giza eskubideen urraketa larririk²⁴ pairatzen dutenik ere ez baitie nazioarteko komunitateak onartuko. Hala eta guztiz ere, herri horiek beren estatus politikoa askatasunez erabakitzeke determinazioa adierazi dute eta beren estatuetatik bereizteko borondatea gauzatzeko aukera herritarren borondate demokratikoan oinarritzen dute, besterik gabe.

Herri horiek –eta datu hau bereziki azpimarragarria da– politikoki egituratuta daude autogobernu maila dena delako baten bidez, eta beren herri borondatea adierazteko tresna demokratikoak badituzte (legebiltzar eta gobernu propioa, bertako alderdi politikoak, gizarte antolatu bat, herritar ahaldunduak...). Herri horietako herritarrek burujabetza ariketa

baten bidez erabaki nahi dute zer nolako harreman politikoa nahi duten estatuarekin, eta ariketa hori bide guztiz bakesu eta demokratikoetatik egin nahi dute, jakin badakitelako burujabetza prozesuak oso konplexuak direla, eta bide demokratikoak zilegitasuna ematen diela bai herriaren baitan behar duten adostasun maila lortzeko orduan, bai nazioartean aurrean. Bide horretan aitzindari Kanadaren baitan kokatuta dagoen Quebec herria izan zen.

Erabakitzeko eskubidearen sorrera formala: Kanadako Auzitegi Gorenaren irizpidea (1998)²⁵

Quebecek, bere burujabetza prozesuaren baitan, independentziari buruzko bi erreferendum egin ditu, biak Quebeceko gobernuak antolatuta eta Kanadako estatuak inolako eragozpenik jarri gabe. Lehena 1980an izan zen, eta bigarrena 1995ean.

Bigarren erreferenduma antolatzen zebiltzala, Kanadako Gobernuak hiru galdera²⁶ egin zizkion Kanadako Auzitegi Gorenari Quebeceko balizko sezesioaren legezkotasunari buruz, Konstituzioaren ikuspegitik eta nazioarteko ikuspegitik. Kanadako Auzitegi Gorenak 1998ko abuztuaren 20an eman zuen irizpena, gerora oso ospetsu bihurtuko zena.

Irizpena ederra da benetan eta osorik irakurtzea merezi du, bertatik hainbat irakaspen atera baitaitezke.

Lehena, kultura demokratikoaren garrantzia. Burujabetza auziak adostasunez kudeatzeko, gizartean ezinbestekoa da kultura demokratiko sakona izatea, horrek sortzen baitu oinarritzko orubea eta behar diren baldintzak gizartean horrelako auziak heldutasun demokratikoarekin kudeatu ahal izateko.

Bigarrena, burujabetza auziak kudeatzeko tresnari buruzkoa. Kanadako Auzitegi Gorenak, mamira sartu baino lehen, bere zilegitasuna aztertu zuen horrelako gaien inguruan iritzia emateko. Aztertu zuen ea gaia politikoa edo juridikoa ote zen; izan ere, gaia politikoa balitz, Auzitegiak ez luke eskumenik izango. Eta honako hau erabakitzen du: gai politikoa da erreferendumean pertsona bakoitzak ematen duen

erantzuna, aldekoa zein kontrakoa; baina alderdi guztiek errespetatu beharreko arau jokoak ezartzea, denek beren egitasmoak defenda ditzaten, hori ez da hautu politikoa, hori oinarri demokratikoa da eta hor zuzenbidea bete-betean sartzen da, berari baitagokio baldintzak ezartzea auzia bide baketsuetatik eta zuzenbidearen arabera bidera dadin. Erabakitzeke eskubidea, beraz, demokrazia da.

Azkenik, mamia, hau da, sezesio prozesuak estatu demokratikoetan nola bideratu. Zein dira baldintzak herri batek sezesio prozesu bat aurrera eramateko, eta zein dira estatu demokratikoak errespetatu beharreko joko arauak bere burujabetzaren eta bere lurralde osotasunaren balizko zatiketa gerta daitekeen kasuetan?

Kanadako Auzitegi Gorenaren ekarpen nagusia izan da, sezesio prozedura demokrazia printzipioarekin lotzea ez ezik, onartzea izaera demokratikoa duen estatu bateko konstituzioak sezesio prozedura bideratzeko gai izan behar duela, baldintza batzuetan; legea ezin daitekeela muga izan zilegitasun demokratiko nahikoa lortu duen eskakizun batentzat; aitzitik, bideratzeko gai izan behar duela.

Kanadako Auzitegi Gorenak bere sistema konstituzionala lau printzipiotan oinarrituta dagoela adierazten du, eta printzipio horien arabera erantzuna bilatzen du. Hauek dira printzipioak: demokrazia, federalismoa, zuzenbidearen nagusitasuna eta gutxiengoaren babesa. Printzipio horietan oinarriturik adierazten du Kanadako sistema politikoan posible dela sezesio prozesu bat legezkoa izatea (Konstituzioaren arabera), nahiz eta Konstituzioak autodeterminazio printzipioa ez jaso.

Kanadako Auzitegi Gorenaren demokrazia kulturaren arabera, estatu demokratikoetan sortzen diren zilegitasun demokratiko guztiak berdintasun egoeran kudeatu behar dira eta batek ezin du bestea ukatu. Horren ondorioz dio Quebecoko herriak independentziaren aldeko borondate demokratiko argia azaltzen badu, Kanadako estatuak ezin duela borondate hori ukatu, ezta baztertu ere. Aitzitik, onartu eta

bideratzeko gai izan behar du, eta horretarako fede oneko negoziazio prozesu bat abiatzera behartuta dago.

Kanadako kultura demokratikoan Konstituzioak oreka eta egonkortasuna zaindu behar du, eta horretarako gai izan behar du zilegitasuna lortzen duten borondateak bideratzeko. Joko arauak ezartzen ditu estatu demokratiko batean sezesio prozesu bat gauzatzeko: herriaren borondate demokratikoak abiatzen du zilegitasun osoz sezesio prozesua, eta estatuak ezin du ez debekatu ezta muzin egin ere; baina, aldi berean, herriaren borondate demokratiko hori ez da nahikoa prozesua burutzeko. Beharrezkoa da Kanada eta Quebecen artean sezesio borondate hori gauzatzeko negoziazio prozesu bat bideratzea eta negoziazioetan alde biak fede onez aritzea.

Are gehiago esaten du. Alderdiren bat fede txarrez aritzen bada, bere zilegitasuna zalantzan gera daiteke nazioarteko komunitatearen aurrean.

Kanadako Auzitegi Gorena izan zen, beraz, autodeterminazio paradigma klasikoan urrats bat gehiago egiteko aukera zabaldu zuena. Onartu zuen zalantza izpirik gabe herri batek baduela demokratikoki eta bere borondatean oinarriturik sezesio prozesu bat abian jartzeko zilegitasuna, eta horrekin ba-

Kanadako
Auzitegi Gorenak
autodeterminazio
printzipioaren paradigma
demokratizatze
bidea zabaldu zuen eta,
horrela, erabakitzeko
eskubidearen
kontzeptuaren oinarriak
ezartzen dira

tera ezarri zituen zenbait baldintza sezesio prozesuan parte hartzen duten bi alderdien arteko oreka zaintzeko, hain zuzen ere, haien arteko negoziazio prozesu baten beharra ezarriz eta bi aldeei fede onez jardutea eskatuz. Labur esanda, autodeterminazio printzipioaren paradigma demokratizatze bidea zabaldu zuen eta, horrela, erabakitzeko eskubidearen kontzeptuaren oinarriak ezartzen dira.

Kosovoko auziaren ekarpena erabakitzeke eskubidearen teoriari

Hagako Nazioarteko Auzitegiak (NBERen auzitegia dena) erabaki zuen nazioarteko zuzenbidearen ikuspegitik Kosovoko aldebakarreko independentzia-aldarrikapena legezkoa ote zen, 2010eko uztailaren 26ko irizpenean.²⁷

Hagako Nazioarteko Auzitegiak Kanadako Auzitegiaren doktrina aplikatu zuen Kosovoko auzian, eta horrela sendotu zen bere balioa horrelako auziak erabakitzeke. Bi dira erabakitzeke eskubidearen teoriari egin zizkion ekarpenak.

Lehenbizi, borobildu zuen Kanadako Auzitegiaren doktrina, zehaztuz zer nolako ondorio kaltegarriak dituen Serbiako estatuarentzat Kosovoren auzia bideratzeko borondaterik ez izatea, Kosovoren aldebakarreko independentzia adierazpenaren zilegitasuna indartu baitzuen.

Bigarrenik, autodeterminazioaren teoria klasikoak estatuarren lurralde osotasunaren printzipioari ematen zion balioa mugatu egin zuen. Hagako Auzitegiak adierazi zuen printzipio hori estatuen arteko harremanetan baino ez dela aplikagarri eta, beraz, ez dela herri baten sezesioaren zilegitasuna neurtzeko oztupo.^{28 29}

Horrela, Auzitegiak adierazi zuen Kosovoko aldebakarreko independentzia adierazpena ez zela nazioarteko zuzenbidearen aurkakoa.

Posible da, beraz, herri batek bere baliabide demokratikoen bidez aldebakarreko independentzia adierazpena egitea, eta zilegitasun maila handiagoarekin baldin eta estatuak jarrera oztopatzailea hartzen badu herri horrekiko.

Eskoziaren independentziari buruzko erreferenduma: erabakitzeke ariketaren normaltasuna

Eskoziak 2014ko irailaren 18an independentziari buruzko erreferenduma egin zuen. Normaltasun osoz egin zuen ariketa hori eta eskoziar gizartea demokratikoki sendotu egin zuen.

Eskoziaren kasuan, Erresuma Batuak eta Eskoziak adostasunaren bidez (fede oneko negoziazioa) Kanadako Auzitegi Gorenaren doktrina aplikatu zuten eta erreferenduma egiteko baldintzak ezarri zituzten. Gai izan ziren, horrenbestez, Eskoziak adierazitako independentziarako borondatea demokratikoki kudeatzeko.

Teknikoki begiratuz gero, adostasun hori burujabetzaren behin-behineko eskualdaketaren bidez gauzatu zen, hau da, Erresuma Batuaren Westminsterreko Parlamentuak (burujabetza osoa duenak) Eskoziako legebiltzarrari erreferenduma arautzeko eta antolatzeko behar zuen besteko burujabetza maila utzi zion bere esku.

Eskoziaren kasua, beraz, erabakitzeko eskubidearen teoriaren ariketa praktikoa izan da, eta azpimarragarria da gainera ariketa horren bidez gizarteak bere demokrazia-kulturaren sakondu duela, gizartea sendotuz eta herritarren arteko harremanak errespetuaren bidez indartuz. Independentziaren aldeko eta kontrakoek topalekua bihurtu zen erreferenduma, eta prozesu osoaren bidez Eskoziako gizartea politikoki ahaldundu egin da. Erabakitzeko ariketaren ondorioz, herritarrek sistema politikoan interes handiagoa izatea lortu da.

Normaltasuna eta adostasuna izan ziren Eskoziako erabakitzeko ariketaren bi ezaugarri nagusiak, eta XXI. mendean horrela beharko luke izan, besterik ez.

Kanadan bezala, Erresuma Batuan ere gizarteak eta agintariek demokrazia kultura sakona erakutsi dute, eta berretsi da demokrazian normala izan beharko lukeena: erabakitzeko prozesuetan borondate politikoa da nagusi eta legea borondate hori bideratzeko tresna. Zentzu horretan, kontuan izan behar da eremu anglosaxoi-liberalean kokatzen direla aipatu bi herriak, eta, botere politikoa egituratzeko filosofia federal behetik gorakoaren arabera, batasuna beti ere kideen borondatean oinarritzen dela eta ez alderantziz.³⁰ Erabakitzeko eskubidearen gauzatze prozesuetan alde bietan zaindu behar dute beren zilegitasuna, eta erabakitzeko ariketen bidez gizarteak lortzen du demokrazia-kulturaren sakontzea. Erabakitzeko eskubideak,

gizartea banatu baino, gizartea sendotu eta trinkotu egiten du, erabakiaren jabe sentitzen baita, bere etorkizunaren jabe.

Kataluniako erabakitzeko eskubidearen prozesutik zer ikasi

Euskal Herritik 600 kilometrora baino ez dagoen herri bat da Katalunia. Ahaldundu den herri bat. Bere herritarren ongizatea eta etorkizuna bermatzeko behar dituzten tresnez hornitu behar duela erabaki duen herri bat. Bere baliabideak berak kudeatu nahi dituen herri bat. Erabaki nahi duen herri bat.

Irakaspen ugari ari gara jasotzen Kataluniatik eta tentu handiz jarraitzen gabiltza beren erabakitzeko prozesua. Beldurraren estrategiari aurre egiteko gaitasuna erakusten ari dira; erosotasun egoeratik harago, elkarrekin etorkizunaren zimentarriak jartzen ari dira, eta ederrena: etorkizuna beren eskuetan dutela sinesten dute, Espainiarekiko mendekotasunik onartu gabe. Kataluniako burujabetzaren aldeko indarrak proiektu politiko ilusionagarri bat eraikitze ahaleginetan ari dira elkarrekin lanean, herritarren interesa piztu duena eta Espainiaren batasuna defendatzen dutenen proiektu eta eskaintza eza agerian utzi duena.

Kataluniatik ikasi dugu burujabetzearen aldeko bidea prozesu gisa ulertu behar dela, urratsez urrats egin beharreko bidea, urrats bakoitzak hurrengoa elikatuz. Eta, garrantzitsuena, bidean ikasiz eta gozatuz.

Eta zein dira Euskal Herriaren prozesua elikatzeari begira atera daitezkeen ondorioak? Besteak beste hauek, gure ustez:

- a) Burujabetza prozesua zilegitasun demokratikoz hornitu behar da. Katalanek badakite estatu berri bat eraiki nahi badute zilegitasun demokratiko nahikoa bildu behar dutela erabaki horren inguruan. Bi modutara ari dira hori egiten: herritarren borondatea plazaratuz eta beren erakundeak prozesua elikatzerara bideratuz. Herritarren aktibazioaren eta mobilizazioen bidez, ordezkari politikoei mandatu demokratikoak bidaltzen dizkiete

eta beren ordezkarien urratsak eta erabakiak modu zaballean babesten dituzte; bestalde, erakunde publikoen tresnak erabiliz (legebiltzarraren adierazpen instituzionalak, hauteskundeak...), prozesua forma ari da hartzen eta, ezinezkoa zirudiena, sendo ari dira eraikitzen.

- b) Herritarren aktibazioa beharrezkoa da prozesua orekatua izan dadin. Gizarte zibilak bere tresna propioak sortu edo moldatu ditu (ANC eta Òmnium Cultural, bereziki) prozesua sustatu eta babesteko, eta herritarrek aktiboki ari dira parte hartzen prozesuan tresna horien bidez, zein une garrantzitsu bizi duten jakitun. Herritarren aktibazioari esker, eragile politikoen arteko krisiak eta tentsioak gainditzen ari dira. Gizarte zibila lehen mailako protagonista bihurtu da prozesuan.
- c) Gizarte zibilak prozesua elikatu behar badu ere, eragile politikoek eta erakunde publikoek ere bere egitekoa dute prozesuan, eta oso garrantzitsua, horiek baitituzte zenbait tresna herritarren borondate demokratikoa kudeatu eta ordezkatzeko. Bakoitzak bere rol propioa bereganatuta du prozesuan, eta denen arteko oreka eta osagarritasuna da bilatu behar dena. Etorkizuna, ezinbestean, elkarrekin eraiki beharra dago, bakoitzak bere ekarpena eginez.
- e) Katalanak hasi dira beren etorkizuna elkarrekin amesteko tresnak lantzen, eta horrek egiten du prozesua bideragarri. Erabakitzeko eskubidearen debate publikoak gizartearen interesa sortzen du, eta horren adierazle da I-27ko hauteskundeetan ia %80ko parte hartze zabala. Etorkizuna denoi interesatzen zaigu, nola ez, eta horri esker politikaren ohiko jardunak dituen ahuleziak (alderdikeria, immobilismoa, iruzur kasuak...) gainditzea lortzen da, Politika letra larriz gizartean praktikatu. Eztabaida horrek, gainera, berez dakar erabakitzeko eskubidearen aldeko iritzia hedapena. Kataluniako prozesuak eman duen lehen emaitza hauxe da: une honetan erabakitzeko eskubidearen aurkako posizioa aldarrikatzen dutenak gutxiengo dira bertako gizartean eta erakundeetan.

Erabakitzeako eskubidearen ezaugarri nagusiak

Orain artekoa laburtuz, beraz, herri batek bere burujabetza prozesua abiatzeko eta bideratzeko tresna da erabakitzeako eskubidea, eta printzipio demokratikoan du bere oinarria eta funtsa. Horren ondorioz, honako ezaugarriak ditu:

- Erabakitzeako eskubidea sistema demokratikoetan *herritarrek duten eskubide bat da*, herritarra izateagatik, hau da, estatuaren burujabetzaren oinarria izateagatik. Herritarrek bizi diren komunitatearen estatus politikoari buruz bere borondate demokratikoa adierazteko eskubidea da, eta bide demokratikotik gauzatzeko eskubidea. Demokrazietan hainbat bide dituzte herritarrek beren borondatea adierazteko: beren ahotsaren bitartez, ordezkari politikoaren bidez, erakunde publikoaren bidez, hauteskundearen bidez, erreferendum eta herri kontsulten bidez...
- Erabakitzeako eskubidearen bidez burutzen diren estatus politikoa aldatzeko prozesuak (burujabetza prozesuak) *demokrazian sakontzeko prozesuak dira*. Prozesu demokratizatzaileak dira. Horrenbestez, printzipio demokratikoaren eskakizunei estu lotzen zaizkie eta horiei esker gizarte horrek bere kultura demokratikoan sakontzea lortzen du.
- Burujabetza prozesuetan *bideak garrantzi handia du* eta urrats bakoitzaren *zilegitasuna* printzipio demokratikoaren eskakizunak betetzearen menpe egongo da. Urrats bakoitzaren zilegitasuna zainduz lortuko da prozesu osoaren emaitzaren zilegitasuna, bai herriaren barruko aniztasunaren aurrean, bai nazioarteari begira. Hori dela eta, prozesu osoan zehar erabilitako bideek eta jarrerak baketsuak eta demokratikoak izan behar dute eta guxtiengoaren eskubideak behar bezala errespetatuak. *Prozesu konplexuak dira*, beraz, eta oso fin jokatzeko eskatzen du alde guztien partetik, haien zilegitasuna jokoan baitute.
- Herritarrek politikoki antolatuta daudenean eta berezko autogobernu erakundeak dituztenean, estatus politikoa

aldatzeko borondatea (sezesioa eta estatu propioa sortzeko aukera barne) beren *ordezkarien eta erakundeen bidez adierazteko eta gauzatzeko eskubidea dute*. Estatuak ezin ditu adierazpen demokratiko horiek debekatu ezta mugatu ere.³¹

- *Estatu demokratiko bat behartuta dago erabakitzeko eskubidea onartzera* eta horren bidez estatus politikoak aldatzeko eskaerak bideratzera. Herriak sezesioaren aldeko borondate demokratikoa azalduz gero, estatua derrigor-tuta dago bereizi nahi duen herriarekin fede onez negoziatzera. Bestela esanda, izaera demokratikoak behartzen ditu estatuak bere baitan sortzen diren estatus politikoaren aldaketa eskaerak bideratzera (sezesioa barne).
- *Estatuaren jarrera oztopatzaileek ondorio negatiboak izan ditzakete estatuarentzat eta indartu egiten du sezesioa eskatzen duen herriaren posizioa*. Zentzu horretan, hainbat adituk azpimarratu du edozein estaturen batasuna sendotzeko biderik eraginkorrena, hain zuzen ere, erabakitzeko eskubidearen onarpena izan daitekeela. Izan ere, estatuan dauden *demos* berezituak, askatzeko aukera izanez gero, maiz, sezesioaz besteko ereduak hobesten dituzte.³²

Horiek horrela, erabakitzeko eskubidea honela defini daiteke (Mercè Corretja):

Erabakitzeko eskubidea lurralde batean kokatuta eta demokratikoki antolatuta dagoen komunitate bateko herritarrek duten eskubidea da, eta horren bidez komunitate horrek bere estatus politiko eta eredu instituzionala birdefinitzeko borondatea adierazteko eta gauzatzeko ahalmena du prozesu demokratiko baten bidez. Estatus politiko aldatzeko aukeren artean Estatu independente bat eratzeko posibilitatea ere badago, Estatuarekin sezesio prozedura negoziatu baten bidez.³³

Demokrazia herritarren burujabetzan oinarrituta dagoenez gero, erabakitzeko eskubidea demokraziaren funtsaren adierazpen bat da: herritarrek beren etorkizuna modu librean eta demokratikoki erabakitzeko duten eskubidea da.

Bereizi ahal da erabakitzeako eskubidea autodeterminazio eskubidetik?

Espainiako doktrina saiatu da autodeterminazioaren eskubidea independentziaren aukera politikoarekin lotzen, baina, ikusi dugunez, horrek ez du oinarririk nazioarteko zuzenbidean. Autodeterminazio printzipioak joko arauak ezartzen ditu burujabetza auziak nazioarteko zuzenbidearen arabera kudea daitezzen, demokraziaren arabera eta bake giroan.

Zentzu horretan, erabakitzeako eskubidea autodeterminazio printzipioaren elementu demokratizatzailea da. Jaume López irakasleak dioenez, erabakitzeako eskubideak autodeterminazio printzipio klasikoaren zabaltzea dakar demokrazia printzipioaren eskutik. Hala ere, egun, bi kontzeptu horien artean aldeak badira. Hona hemen desberdintasun nabarmenenak:

- Erabakitzeako eskubidean oinarritutako burujabetza prozesuetan ez da egoera koloniala edo zampaketa frogatu behar, nahikoa da lurraldezko komunitate politiko batek bere borondate demokratikoa aske adierazteko gogoia izatea. Egoera horiek pairatu izana ere ez du ukatzen, baina ez da beharrezkoa horiek frogatzea prozesua abiarazteko. Herriaren esku dago erabakiaren aroa abiatzea, labur esanda. Era berean, erabakitzeako eskubidearen eskaeraren oinarrian estaturik gabeko nazio baten errebindikazioa egon ohi den arren, eskubide horren egikaritzan *demos* berezitu eta erakundetu bateko herritar guztiak dira deituak, dena delakoa izanda haien identitate nazionala.
- Egoera demokratikoetarako eta XXI. mendeko inguru garatuetarako autodeterminazio eskubidea izango litzateke erabakitzeako eskubidea. Jaume Lópezek dioen bezala: autodeterminazioa 2.0.
- Autodeterminazio eskubidearen egokitzapen garaikidea da erabakitzeako eskubidea. Horrela, tresna horren bidez komunitate politiko erakundetu batek bere borondate demokratikoa adierazteko dituen tresnen bidez aukera du bere erabakitzeako prozesua abiatzeko, kanpoko ezagutza

noiz etorriko zain egon gabe. Erabakitzeko eskubidea nolabait 'barne autodeterminazioaren' muturreko sakontze demokratikoa izango litzateke, prozesuaren amaieran 'kanpo autodeterminazioari' bide emango liokeena, baita balizko sezesioaren inguruko erabakiari ere, unean uneko borondate demokratikoaren arabera.

- Autodeterminazioak subjektua goitik behera definitzeko dinamika aldatzen du erabakitzeko eskubideak. Autodeterminazioa berezko eskubide bezala definitzen da, aldez

Erabakitzeko eskubideak ez du kanpoko inoren onarpenik behar. Legitimitatea komunitateak berak ematen dio bere buruari

aurretik definitutako lurralde edo nazio jakin batentzat. Nazio izaera frogatu behar izateak traba dezake herri batek bere burujabetza prozesuari ekitea, nahikoa zilegitasun ez duelakoan. Erabakitzeko eskubidearen bitartez, aldiz, autoeratu egiten da subjektu kolektibo berria, behetik go-

rako prozesu demokratikoaren bidez erabakiko duen subjektua definitzeko aukera posible da. Autoeraketa hori ez da zertan egin behar nazio baten bueltan, borondate demokratiko batean oinarrituta ere egin daiteke eta lurraldetasunaren afera malgutasunez ebazteko aukera ematen du.

Erabakitzeko eskubideak, beraz, ez du kanpoko inoren onarpenik behar. Legitimitatea komunitateak berak ematen dio bere buruari, bere borondate demokratikoa adierazteko dituen tresnez baliatuta. Eskubidearen subjektua ez da aurretiazkoa (nazioa), subjektua etorkizuna marraztu nahi duen pertsona orok sortzen baitu bere ekitearekin, banakotik taldera. Borondate demokratikoa eraikitzeko prozesua behetik gorakoa izateak ematen dio zilegitasuna borondateari eta erabakiari, oinarritzko burujabetza duen herritarrak emana baita eta demokrazian borondatea azalarazteko dauden gainontzeko tresnak

erabilia (erakunde demokratikoak, alderdi politikoak...). Herritarrok horrela eta gure borondateak garrantzi eta indar berezia hartzen dugu.

- Erabakitzeke eskubidea demokrazia printzipioaren adierazpen bat izanik, izaera demokratikoa duten konstituzioetan bere gauzatzeak legezko bidea izan behar du eta ezin da debekatua izan; bere egikaritze baldintzatua izan daitekeen arren, ezin daiteke oztopatua izan. Konstituzio demokratiko batek ezingo luke, beti ere bere izaera ukatu gabe, eskubide hori ukatu. Kanadako edota Eskoziako esperientzietatik abiatuta, estatuari eskubide hori arautzea dagokio, ahalik eta kontsentsu zabalena lagun.
- Erabakitzeke eskubideak eztabaida politikoan aukera politiko guztiak berdintasun egoeran jartzen ditu, eta, zentzu horretan, baldintza egokiak ezartzen ditu auzia demokratikoki bideratzeko. Burujabetza auzien joko arauak ezartzen ditu, eta, zentzu horretan, esan daiteke gai demokratikoa dela, guztiz demokratikoa, gainera.
- Inongo helburu politikoren jabetza partikularra ez den neurrian, printzipio demokratiko bat denez, berori onartzen dutenen posizio politikoak indartu egiten ditu. Eta kontrara, onartzen ez dituztenen posizioak ahuldu.
- Erabakitzeke eskubidea aldebakartasun ideiarekin modu naturalean konektatzen da: demokratikoa den eskubide bat egikaritzeko ez delako beharrezkoa inork ezer aitortzea. Hemen aipa daitezke beltzen zapalkuntzari edo emakumeen boto eskubideari lotutako adibideak. Eskubideak erabili egiten dira eta ondoren ezagutza formala jasotzen dute, zuzenbide positiboaren (idatzizko legeen) partetik. Horrek ez du esan nahi, ordea, prozesuan zehar negoziatzeko jarrera zabalik mantendu behar ez denik, baina erabakia gauzatzeko prozesua (burujabetza prozesua) abiatzea eta kudeatzea herriaren ekimenez egiteak zilegitasun osoa dauka. Esku-bideak gure eskutik datoz, eskuratu egin behar dira, gero zuzenbideak aitortu eta finkatu ditzan.

- Erabakitzeko eskubideak aukera ematen digu estatuen aurrean abantailarekin jokatzeko XXI. mendeko euskal herritarroi, mundu mailako giza eskubideen ezagutzan oinarriturik, funtsezko eskubide batzuen jabe garelako gizakiak izategatik. Eskubide horiek erabilia herritarrok demokrazia parte hartzailean sakonduz, lan egin dezakegu eskubide horien babespean gure herriaren erabakitzeko eskubidearen alde, ardura osoa ordezkari publikoengan utzi gabe.

Estatuek eskubide horien erabilera onartu beharra dute, xedea gustukoa ez izan arren; eta indarkeria indiskriminatua erabiltzea guztiz debekatuta dute, demokratikoak izaten jarraitu nahi badute eta nazioarteko zenbait erakundetan egoten jarraitu nahi badute (Europar Batasuna, Nazio Batuen Erakundea, Europar Kontseilua...).

- Erabakitzeko eskubidea osatzen ari den kategoria politikoa den heinean, bere aintzatespen juridikoa oraingoz ahalegin bat besterik ez da. Ez da eskubide horren inguruko erregulazio unibertsalik existitzen, eta egungo estatuen ordenamendu konstituzionaletan ez da bere horretan aitortzen. Autodeterminazio eskubideak alor honetan abantaila handiagoak ditu; izan ere, nazioarteko lege testuetan jasota dago. Ikuspegi horretatik, autodeterminazio eskubidearen lege babesaz baliatzeko, egokiago ikusten da erabakitzeko eskubidea autodeterminazio eskubidearen bilakaera gisa ulertzea.
- Erabakitzeko eskubidearen beste abantaila bat: estatuak uko egiten badio bere konstituzioaren baitan erabakitzeko eskubideari bide emateari, herriak nazioartean aurrean zilegitasuna du erabakitzeko eskubidea aldebakartasunetik gauzatu ahal izateko. Erabakitzeko eskubideak demokratikoki jokatzeko duen alderdiaren zilegitasuna indartzeko balio du. Tresna horri esker, burujabetza prozesuaren dinamikotasuna bermatzen da eta aldebakarreko blokeoak eragotzi ahal dira.

Zertarako balio du erabakitzeako eskubideak eta noiz erabil daiteke?

Erabakitzeako eskubidea tresna bat da herriak bere burujabetza prozesua baldintza demokratikoetan kudea dezan, eta aukera eskaintzen die herri bateko herritarrei beren estatus politikoaz demokratikoki erabakitzeako, hau da, burujabetza prozesu bat abian jartzeko.

Zentzu horretan esaten da aldebakarreko prozesuak direla, erabakitzeako eskubidean oinarritutako burujabetza prozesuak herritarren ekimenez abia baitaitezke eta herritarrek bere borondate demokratikoa adierazteko dituzten baliabideen bidez egiten baitute aurrera (herritarren adierazpenen bidez, bere ordezkari politikoek bidez, bere erakundeek bidez, erreferendumen bidez...). Era berean, herritarren esku egongo da burujabetza prozesuaren zilegitasuna zaintzea eta lortzen diren aurrerapenak atzerako bidean ez jartzea.

Erabakitzeako eskubideak, behin eta berriz azpimarratzen gabe, demokrazian du bere oinarria; beraz, izaera instrumentala du, demokrazia printzipioak bezala. Joko arauak ezartzen ditu jarrera eta ideia desberdinak dituzten eragileek elkarrekin eta berdintasunezko baldintzetan lehia dezaten. Hau da, prozesuaren baldintza demokratikoak ezartzen ditu. Era berean, joko arau horiek guztiak kudeatzen jakin behar da eta horrek demokrazia-kultura maila sakona eskatzen du burujabetza prozesua behar bezala eta eraginkortasunez kudeatzen asmatzeko. Hori dela eta, burujabetza prozesuek ezinbestez kultura demokratikoan sakontzea eskatzen dute.

Beraz, oso eginkizun garrantzitsua betetzen du erabakitzeako eskubideak burujabetza prozesuetan: joko arauak

Erabakitzeako eskubideak herritarrei beren herriaren burujabetza prozesua demokratikoki kudeatzeko aukera eskaintzen die, herritarrek prozesuaren protagonista nagusi bihurtuz

ezartzen ditu bai herriaren baitan, lortu nahi duten estatus politikoaren inguruan herritarrak ados jar daitezen, eta bai herriak erabakitakoa estatuarekin negoziatzeko edota, hala badagokio, nazioartean dagokion estatu izaeraren ezagutza bideratzeko. Labur esanda, erabakitzeko eskubideak herritarrei beren herriaren burujabetza prozesua demokratikoki kudeatzeko aukera eskaintzen die, herritarrak prozesuaren protagonista nagusi bihurtuz eta beren unean uneko borondate demokratikoa izanik prozesu hori zilegitasunez elikatzeke osagai nagusia.

Baina zer nolako urratsak egin behar dira burujabetza prozesu bat behar bezala borobiltzeko? Alain G. Gagnon zientzia politikoko Quebecoko irakasleak horrela irudikatzen ditu burujabetza prozesuek bete beharreko faseak:

Gagnonen iritziz, burujabetza prozesu batek hiru printzipio borobildu behar ditu: printzipio demokratikoa, bideragarritasun printzipioa eta eraginkortasun printzipioa.

Prozesu horretan zehar herri galdeketek zilegitasun neur-gailuaren funtzioa bete dezakete: printzipio bakoitza behar besteko adostasun demokratikoarekin (zilegitasuna) osatu dela egiaztatzeke tresna erabakitzeke eskubidearen ariketak izango dira, hau da, herri galdeketak egitea. Erreferendumen emaitzek adieraziko dute burujabetza prozesuaren urratsak norainoko babes lortu duen herritarrengan, zer nolako zilegitasun maila, alegia.

Printzipio horiek ez dira nahitaez bata bestearen atzean jorratu behar, baizik eta lan esparru bezala ulertu behar dira eta batera ere landu daitezke.

Printzipio demokratikoa osatzeko, herritarren ahalduntzea behar da. Baina zer da herritarra ahalduntzea? Bada, erabaki esparru bateko herritarrek (komunitate politikoa osatzen dutenek) esatea haien estatus politikoari buruzko erabakiak haiek hartuko dituztela eta ez kanpoko beste inork.

Horrekin batera, aukera politiko desberdinen arteko eztabaida eta gauzatzea burutzeko oinarrizko araubidea (joko arauak) ezarri behar da, hau da, erabakitzeke eskubidearen ezagutza formala lortu. Ezagutza formal hori estatuarekin adostasunaren bidez lor daiteke (Eskozia, Groenlandia...). Baina, adostasun hori lortzea ezinezkoa denean, herriak bere berezko tresna demokratikoen bidez ere egin dezake ezagutza formal hori (Estatu Batuak, Alemania, Lituania, Letonia, Estonia, Kosovo, Katalunia...). Azken hori izan da, hain zuzen ere, burujabetza ariketa gehienek erabilitako bidea, bide batez esanda.

Bideragarritasun printzipioaren xedea da herriak bere buruari eman nahi dion demokrazia eredia lantzea eta horren inguruan behar diren adostasunak lortzea. Elkarrekin nola bizi irudikatu behar da printzipio hori behar bezala borobiltzeko.

Aditu batzuen iritziz, printzipio hori une konstituziogilean gauzatzen da, hau da, behin independentzia aldarrikapena egin eta gero; baina aurretik ere egin daiteke, Kataluniako prozesuak eta Eskoziakoak erakutsi digutenez. Eskozian Independentziaren Liburu Zuriaren ariketaren bidez egin zuten

etorkizuneko eredia irudikatzeko ariketa hori. Katalunian ari dira horretan, batetik, trantsizio epea burutzeko behar-ko dituzten estatu egiturak diseinatuz, eta, bestetik, prozesu konstituziogile parte-hartzaile bat sustatuz.

Edonola ere, lehenbizi, herri horrek bere aniztasuna onartu eta ezagutu behar du eta konpromisoa hartu demokratikoki kudeatzeko. Bestalde, herritarren ongizatea bermatuko duen eredu sozio-ekonomikoaren inguruan gutxieneko adostasun bat landu behar da eta sare instituzional eraginkor bat proposatu hori guztia kudeatzeko gaitasuna izango duena.

Printzipio horren lanketan herriak erabaki beharko du zer nolako eredu politikoa nahi duen bere barne kohesioa zaindu eta garatzeko (bizikidetza eta garapen eredia) eta zer nolako harremana izan nahi duen beste lurralde botere batzuekin (mendetasunezko harremana mantendu autonomia sistema baten bidez, harreman federala edo konfederala izan beste estatu edo erakunde batekin edo estatu independente bat izan).

Azkenik, *eraginkortasun printzipioa* dugu. Printzipio horren bidez, gizartean gehiengo nagusitu den egitasmo politikoa erantzat kanpoko ezagutza bilatzen da. Ezagutza hori diferentea izango da bideragarritasun printzipioaren lanke-tatik independentzia nagusitu bada edo orain arteko mendetasun harremana mantentzea erabakitzen bada. Estatu independentearen aldeko aukera bada nagusitu dena, sezesio prozesuari ekingo zaio, nazioarteko komunitate eta nazioarteko erakundeen ezagutza lortzeko. Nazioarteko onarpena lortzeko, nazioarteko estandar eta arauak jarraitu beharko zaie; nagusiki, prozesua demokratikoa izatea, baketsua eta fede onez negoziatua.

Aldiz, beste nazio edo nazioarteko erakunde batekin elkartuta mantentzea edo batzea erabakitzen bada, dela mendetasunezko harreman batekin jarraitzea autonomiari helduta, dela harreman federal edo konfederal batekin, jatorrizko estatua-ren ezagutza eta onarpena izango du xede negoziazio faseak.

Eraginkortasun printzipioa borobiltzeko orduan, bitariko harremanak egon beharko dira eragile desberdinen artean,

eta horien fede txarreko jarrerak zabalduko du aldebakarreko erabakiak hartzeko bidea.

Ikusi denez, erabakitzeko eskubidean oinarritutako burujabetza prozesuetan, bideak berak balizko emaitzak baino garrantzi handiagoa izango du askotan, prozesua egiteko moduak baldintzatuko baitu emaitzaren zilegitasuna. Hori dela eta, prozesu horietan bi izango dira osagai garrantzitsuenak: herritarren borondatea eta urrats bakoitzean lortutako zilegitasuna. Horiek markatuko dute prozesuaren erritmoa eta emaitzaren onarpen maila herriaren baitan. Era berean, zilegitasuna emango diote nazioarteko komunitatearen aurrean. Erabakitzeko ariketak, beraz, zilegitasun demokratiakoan oinarrituta egonik, demokrazia kulturen sakontzeko ariketak dira eta herritarrak ahalduntzea dakarte. Gizartea banatu baino, gizartean denen partetik jarrera demokratiakoak lantzerantz behartzen duten ariketak dira, eta nabarmendu egiten ditu jarrera ez demokratikoak dituzten pertsonak eta eragileak, bere zilegitasuna kolokan jarritz.

Erabakitzeko eskubidea Euskal Herrian

Orain arteko teoria guztia, alabaina, nola aplikatu Euskal Herrian. Hori da elkarrekin asmatu behar duguna.

Euskal Herrian bada burujabetza prozesu bat martxan, oraindik ere helmuga zehatzik ez duena, baina aukera guztiak (independentzia barne) zabalik dituena. Prozesu hori ondo burutzeko baldintzak eta sostengu sozial nahikoa badaudela uste dugu askok. Ez gara une erabakigarri honetara egun batetik bestera iritsi. Kataluniako ispiluan gure burua begiratzea logikoa da oso, baina ez genuke ahaztu behar erabakitzeko eskubideak, Espainiako estatuari dagokionean behintzat, gurean duela iturburua.

Beste garai historikoetan bezala, XX. mendearen amaieran, Euskal Herriak mundu mailako prozesu sozial eta politikoekin sintonian egoteko gaitasuna erakutsi zuen. Quebecoko eta Ipar Irlandako inguruabarrari so, 90eko hamarkadatik

aurrera euskal burujabetzaren errebindikazioak izaera zibil eta demokratikoa hartu zuen. Abagune horretan garatu zen ‘soberanismo’ gisa definitu zen doktrina politikoa, 1998ko

Herritarron erabakia, arlo guztiei buruzko erabakia, herri burujabe eta bidezkoagoa erdiesteko tresna, eta, aldi berean, guztiok parteka dezakegun bizikidetzaren orube

Lizarra-Garaziko Akordioaren edo Ibarretxe lehendakariak 2004an bultzatutako proposamenaren aterpe izan zen doktrina. Orduetik hona, burujabetza herritarron borondate demokratikoarekin –erabakitzeko eskubidearekin, alegia– eta gizarte justiziarekin lotzen duen soberanismoak urte zailak bizi izan ditu; baina, azkenik, bere barne-indar guztia

zabaltzeko aukeraz baliatzeko modua topatu du. Herritarron erabakia, arlo guztiei buruzko erabakia, herri burujabe eta bidezkoagoa erdiesteko tresna, eta, aldi berean, guztiok parteka dezakegun bizikidetzaren orube.

Gure herrian jende asko dago gaurko estatus politikoarekin konforme ez dagoena, gaur-gaurkoak ez baitigu etorkizun duin eta kolektibo bat bermatzen, ez herritar bezala ezta herri bezala ere.

Batzuen ustez, Euskal edo Nafar estatu batean bizitzea da irtenbiderik egokiena (Parte Hartuz taldeak egindako inkesta soziologikoaren arabera,³⁴ aukera hori uste baino jende gehiagok partekatzen du, eta esanguratsua da ere aintzat hartzeko prest dagoen herritarren kopurua); beste batzuen iritziz, Espainiaren barruan botere politikoa beste era batera banatuta lor daiteke irtenbidea; beste batzuk, ordea, politika sozialekin eta ekonomikoekin ez daude konforme... Baina jende horrek guztiak aldaketa nahi du, modu batekoa zein bestekoa, eta bat dator ideia garrantzitsu batekin: aldaketa posible egiteko *demokrazia gehiago* behar da, demokrazian sakondu, alegia. Eta demokrazian sakontzeak herritarron burujabetzan sakontzea dakar.

Euskal Herriaren burujabetza prozesua martxan dagoela baieztatzen duen beste adierazle bat lurraldetasunaren aferaren inguruan egiten ari diren urratsak dira. Izan ere, horretan ere, mendeetan izan ez dugun egoeran gaude. Aurreko belaunaldien ahalegin eta lanari esker, gaur egun Euskal Herri osoan (zazpi lurraldeez ari gara) demokrazia gehiago eskatzen ari garen herritarrek gara nagusi. Gaur egun, hiru eremu administratiboetan herritarrok aldi berean ari gara demokrazia gehiago eskatzen eta demokrazia ariketak egiten; bakoitza bere erritmoan eta bere berezitasunekin, baina denon artean erabakia gure esku izateko baldintzak sortzen ari gara. Horregatik, hemendik eta handik ari gara esaten 'erabakiaren aroan' bizi garela. Horretaz jabetzea oso garrantzitsua da, eta, hainbat gaztek Gazte Danbadaren bilkuran aldarrikatu dutenez, «esna harrapa gaitzala». Bai horixe.

Baldintza onak badira euskal burujabetza prozesua abian jartzeko, baina euskal herritarrok gure bidea aurkitu behar dugu, ez baitigu balio Katalunia edo Eskoziakoak. Herri bakoitzak bere bidea behar du, bere berezitasun guztiak aintzat hartuta, konfiantzak eta konplizitateak josteko gaitasuna sortuko duena.

Baina baldintzak baldin badaude, zergatik orduan ez da formalki burujabetza prozesu bat abian jartzen Euskal Herrian? Hainbat arrazoi daude, jakina. Orain arte dauden errezeloak eta konfiantza falta eragile eta pertsonen artean, beldurrak, zalantzak...

Baina horiez guztiez gain, gure ustez, bada ahulezia handi bat. Euskal Politikak (gizarte zibilaren parte hartzea ere politika kontzeptuan sartuta) ez du esparrurik eskaintzen elkarrekin amesteko, etorkizuna elkarrekin irudikatzeko; aukera desberdinez demokratikoki datuekin eztabaidatzeko; herritarren arteko ohiko harremanak sendotzeko; herri bezala dugun aukerez eta ahuleziez gogoeta partekatua egiteko, adostasunaren bidez herri gehiago izateko mugez haraindi elkarrekin bidea eginez... Horren ordez, lurralde esparrukako politikak azaltzen zaizkigu, eragile politikoen

artean desadostasuna etengabe nabarmenduz; Euskal Herri-
tik kanpora begiratzeko diogu etengabe, erabakia gurean
dagoela erreparatu gabe; atzera begirako gogoetak eskaintzen
ditugu, gure lehenak eta orainak aurrera begira zein aukera
zabaldutako ahal dizkiguten eztabaidagai jarri gabe...

Euskal Herrian, ordea, estilo berri bat ari da auzoz auzo eta
herriz herri zabaltzen. Ilusioa eta heldutasun demokratikoa
lantzen duena eta jarrera eraikitzaile eta positiboak sustatzen
dituena. Filosofia horretan oinarriturik, euskal herritarrok
ibilbide orri propio bat landu dugu erabakiaren aroari gure
ekarpena egin ahal izateko: erabakiaren aldeko borondatea
ehundu, zabaldu; elkarrekin erabakitzeko baldintzak ados-
tu eta erabaki.

Ibilbide orri horretan oinarriturik, herritarrez osatutako
sare oso mardul bat ehuntzen ari gara erabakitzeko esku-
bidearekin batera josten den kultura demokratikoa Euskal
Herriko herri eta auzo guztietara eramateko. Milaka herritar
gara eskuzabaltasun osoz lan hori egiten ari garenak, uste
baitugu ezinbestekoa dela orain arteko zenbait aje eta jarre-
ra zuzentzea. Konturatzen ari gara zenbat beldur eta zalan-
tza dagoen erabakitzeko eskubidearen inguruan. Gure he-

rriak elkarrekin lor dezakeena
irudikatzeko zenbat zailtasun
dagoen ere agerian geratzen
ari da. Baina auzoz auzo eta
herriz herri erabakitzeko bal-
dintzak lantzen gabiltzanok
badakigu hein handi batean
zailtasun horiek guztiak gain-
ditzea gure esku dagoela.

3.000.000 pertsonen osatuta-
ko herri honek bere etorkizu-
na modu librean erabaki nahi
du, eta horretarako herritarrok
ahaldundu behar dugu eta
ozen adierazi gurea dela hitza

Euskal herritarrok
ibilbide orri propio bat
landu dugu erabakiaren
aroari gure ekarpena
egin ahal izateko:
erabakiaren aldeko
borondatea ehundu,
zabaldu; elkarrekin
erabakitzeko baldintzak
adostu eta erabaki

eta erabakia, bertan bizi eta lan egiten dugun herritarrona, alegia, inor bazterrean utzi gabe eta eskua guztiei zabalduz.

Erabakitzen hasi gara. Ekainaren 5ean erabakitzeke ariketak egin dira Euskal Herriko 34 herritan giro alaian eta normaltasun osoz, demokrazietan normalena erabakitzea delako. Ekainaren 5era heltzeke oztopo ugari izan ditugu, eta hala eta guztiz ere gure determinazioa ez da ahuldu. Erabakiko dugu eta elkarrekin egingo dugu.

Ekainaren 5a lehen olatua izan da. Ondoren bigarrena, hirugarrena eta behar diren beste olatu etorriko dira. Bidean ikasten ari garen guztia hurrengo urratsetan borobilduz joango gara, eta, horrela, urratsez urrats, gero eta hurbilago joango gara bidea ikusten Euskal Herri mailan erabakitzea lortu arte.

Prozesu konplexua dela badakigu, baina herri honek bizi izan duen guztia ez da alferrik izan. Esperientzia handia pilotuta ekiten diogu erabakiaren aroari eta heldutasun demokratiko handiko herria garela demostratzeko moduan gaude. Bidean aurkituko ditugun zailtasunak gainditzen jakingo dugula erakusteko unea heldu zaigu, #Elkarrekin etorkizuna #Erein eginez eta #Hitzartuz #GeukErabakiko dugu. Unea iritsi da eta erabakitzeke goaz. 🍷

Oharrak

1. Besteak beste, ikuspegi liberaletik, Wilson presidentearen printzipioetatik (1918) eratorri dira autodeterminazio eskubidea arautzen duten 1966ko Giza Eskubideen Konbentzioa edo Nazio Batuen 1970eko adierazpena. Ereku sozialistan, berriz, Leninen 'nazioen autodeterminazio oinarritutako hainbat konstituziotan jaso zen autodeterminazio eskubidea... Eta Eliza katolikoaren Doktrina Sozialaren Bilduman (2006), esaterako, nazioen eta herrien eskubideak biltzen dira eta giza eskubideei lotuta herrien eskubideak aitortzen dira, autodeterminazio eskubidea, besteak beste.
2. Erabakitzeko eskubidearen inguruko bibliografia hiru lan hauetan aurki daiteke:
 - Lasagabaster Herrarte, I. (2008): *Consulta o Referéndum. La necesidad de una nueva reflexión jurídica sobre la idea de democracia*, Lete, Bilbo.
 - Barceló i Serramalera, M.; Corretja, M.; González i Bondia, A.; López, J.; Vilajosana, J. M. (2015): *El derecho a decidir. Teoría y práctica de un nuevo derecho*, Atelier, Bartzelona.
 - Cagiao y Conde, J.; Ferraiuolo, G. (koord.) (2016): *El encaje constitucional del derecho a decidir. Un enfoque polémico*, Catarata, Madril.
3. Alemania, Baltikoko errepublikak (Lituania, Letonia, Estonia), Balkanetako errepublikak (Eslovenia, Kroazia, Montenegro, Kosovo, Serbia, Txekia eta Eslovakia...).
4. 1998ko Lizarra-Garaziko Akordioan autodeterminazio eskubidea aipatzen bada ere Irlandaren bake prozesuari egiten dion hasierako aipamenean (bake-prozesua ahalbidetu zuen faktore gisa agertzen da autodeterminazio eskubidea), Akordioaren bigarren partean (hitzarrena negoziatzeko prozesuari buruzkoa), berriz, erabakitzeko eskubidearen elementu batzuk aipatzen hasten dira, hala nola, Euskal Herriarena dela erabakia, gatazka konpontzeko irtenbide diferentiek egon daitezkeela onartzea, erabaki fasea bake giroan jorratu beharreko prozesu dela onartzea...
5. Aurretik autodeterminazio eskubidea ardatz hartuta landu izan da gai hau Euskal Herrian:
 - 1918: euskal legebiltzarkide talde batek AEBetako Wilson presidenteari eskatu zion autodeterminazio eskubidea Euskal Herriari aplikatzea.
 - 1931ko apirilaren 17an, orduan Getxoko alkatea zen Jose Antonio Agirre Lekube –beranduago lehendakari izan zena– Mundaika, Bermeo eta Elorrioko alkateekin batera Gernikan sartu ezinik

Espainiako guardia zibilak debekatuta, adierazpen bat egin zuten Euskal Errepublika aldarrikatzearen alde.

- 1978an Francisco Letamendiak autodeterminazio eskubidea aldarrikatu zuen Espainiako Gorte Nagusietan Konstituzioari buruzko eztabaidan.
 - 1990ean Gasteizko Legebiltzarrak autodeterminazio eskubidea aldarrikatu zuen.
6. Udalbiltzak onartutako Euskal Herriaren eskubideen kartan honela jasotzen da erabakitzeke eskubidea: «Euskal Herriak beste herrieekin izan gura duen harremana askatasun osoz aukeratzeko eskubidea du. – Gaur egun nazioarteko komunitatea osatzen duten estatuekiko eta gainerako erakunde politikoekiko harremanaz erabakitzeke eskubidea du. – Nazioarteko foro eta organismoetan baldintza berdintasunez eta ahots propioaz parte hartzeke eskubidea du, nazioartean dagozkion eskubide eta betebeharrak konplutuz, bere askatasun horretatik abiatuta, herri, nazio nahiz estatu guztien arteko elkartasuna eta begirunea bultzatzeko».
7. Euskadiko Erkidegoaren Estatutu Politikoaren (2004) Atarikoan honako bi aipamenak egiten zaizkio erabakitzeke eskubideari: «Euskal Herriak eskubidea du bere etorkizuna erabakitzeke, Eusko Legebiltzarrean 1990eko otsailaren 15ean gehiengo osoz onartu zen bezala, eta nazioartean onetsitako herrien autodeterminazio-eskubidearekin bat etorri, besteak beste, Eskubide Zibil eta Politikoaren Nazioarteko Itunean eta Ekonomia, Gizarte eta Kulturako Eskubideen Nazioarteko Itunean». «Euskal Herriak bere etorkizuna erabakitzeke eskubidea erabiltzea, egun eremu juridiko-politiko ezberdinetan giltzatuta dauden herritarrek, gizonetzko zein emakume, beren etorkizuna erabakitzeke kontsultatuak izateko duten eskubidea errespetatuz gauzatzen da. Hau da, egungo Euskal Autonomia Erkidegoko herritarren erabakia errespetatuz, Nafarroako Foru Komunitateko herritarren erabakia errespetatuz, eta Iparraldeko euskal lurraldeetako –Lapurdi, Behe Nafarroa eta Zuberoa– herritarren erabakia errespetatuz».

1. artikulua ere aipamen zuzena egiten dio Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako herritarrek beren esparru propioa askatasunez eta demokrazia-arauz erabakitzeke duten eskubideari:

«1. artikulua. *Euskadiko Erkidegoa*

Euskal Herriaren zati osagarri direnez, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako euskal lurraldeek, eta baita bertako herritarrek ere, gizon zein emakume, antolaketarako eta harreman politikoetarako beren esparru propioa askatasunez eta demokrazia-arauz erabakitzeke duten eskubidea erabiliz, beren naziotasunaren adierazgarri eta autogobernua bermatzeko, Espainiako Estatuarekin askatasunez elkartutako euskal Erkidego gisa eratzen dute beren burua, Euskadiko Erkidego izenarekin».

13. artikuluan, berriz, erabakitzeko eskubidea nola erabili arautzen da:
«13. artikulua. Erabakitzeko eskubidea demokraziaz erabiltzea

1. Euskal herritarrek askatasunez erabakitzeko eskubidea demokraziaz erabiltzeko ondorioetarako, hortik dator-eta Estatutu honen zilegitasun demokratikoa, Euskadiko Erkidegoko instituzioek erreferendum bidez euskal herritarrei kontsulta demokratikoak egitea arautu eta kudeatzeko ahala daukate, bai beren eskumenen eremuko gaiei dagokienean zein Euskal Herriko beste lurralde eta giza talde batzuekin izan nahi dituzten harremanei dagokienean, bai eta Espainiako Estatuarekiko eta bertako autonomia-erkidegoekiko harremanei eta Europako eta nazioarteko eremuko harremanei dagokienean ere.

2. Euskadiko Erkidegoko instituzioek Eusko Legebiltzarraren lege bidez arautuko dute bere lurralde-eremuan erreferendum bidez kontsultarako eskubidea erabiltzea, eta horretarako, moldeak, kasu bakoitzean jarraitu beharreko prozedura, emaitzen baliotasunerako baldintzak eta emaitza horiek ordenamendu juridikoan sartzea ezarriko dute.

3. Euskal herritarrek berariaz jarritako kontsultaren aurrean beren erabaki askea demokraziaz erabilia, beren borondate argi eta zalan-tzarik gabea adierazten dutenean estatutu honetan araututako Espainiako Estatuarekiko harreman politikoaren eredia eta araubidea oso-rik edo funtsean aldatzeko, baita Europako eta nazioarteko eremuko harremanak aldatzeko ere, euskal instituzioek eta Estatuarenek konpromisoa hartuta izango dute euskal gizartearen borondate demokratikoa adostasunez gauzatzeko aukera emango duten baldintza politiko berriak ezartzearen alde negoziazio-prozesu bat bermatzeko».

8. Kanadako Auzitegi Gorenaren irizpena Quebeceko aldebakarreko sezesioari buruz.
9. Loiolako Akordio Politikoan (2006) honako terminoetan jasotzen zen Euskal Herriak askatasunez bere etorkizunari eta erakundetzeari buruzko erabakiak hartzeko eskubidea:

«1.2. *Sobre los mecanismos que permitan a la ciudadanía vasca adoptar libre y democráticamente decisiones en torno a su futuro político e institucional*

Nos comprometemos a defender que las decisiones que sobre su futuro político adopte libre y democráticamente la ciudadanía vasca sean respetadas por las instituciones del Estado. – Dichas decisiones se adoptarán en ausencia de cualquier tipo de violencia y coacción, siguiendo las normas y procedimientos legales, y respetando los métodos democráticos y los derechos y las libertades de la ciudadanía. – Entendemos que dichos procedimientos legales se refieren a los vigentes en cada momento, pudiendo ser modificados en el futuro para que no sea una limitación a la voluntad popular, sino garantía de su ejercicio».

[1.2. Euskal hiritarrei etorkizun politiko eta instituzionalari buruz erabaki libre eta demokratikoak hartzea ahalbidetuko dieten mekanismoei buruz

Euskal hiritarrek beren etorkizun politikoari buruz libre eta demokratikoki hartzen dituzten erabakiak Estatuko erakundeek errespetatzen defendatzeko konpromisoa hartzen dugu. – Erabaki horiek batere bortxa eta hertsapenik gabeko egoeran hartuko dira, arau eta prozedura legalak jarraituz, eta metodo demokratikoak eta hiritarren eskubide eta askatasunak errespetatuz. – Prozedura legal horiek une bakoitzean indarrean daudenei dagozkiela ulertzen dugu, etorkizunean alda daitzkeelarik, herri borondatearentzako muga izan ez daitezen, horren gauzatzearen bermea baizik».]

10. 2016an agenda politikoaren lehen mailako gaia da erabakitzeke eskubidea. Horren garrantzitsua bihurtu da, ezen Espainiako trantsizio politikorako gako bihurtu baita eta horren inguruko akordio ezak Espainiako hauteskundeak errepikatuz behar baitu.
11. Autodeterminazio eskubidearen bilakaera ikuspegi klasikotik Giovanni Forno Flórezek bi artikulu hauetan irakur daiteke: 'El principio de libre determinación de los pueblos – Parte I' (<http://gforno.blogspot.com.es/2012/04/el-principio-de-libre-determinacion-de.html>) eta 'El principio de libre determinación de los pueblos – Parte II' (<http://gforno.blogspot.com.es/2012/05/el-principio-de-libre-determinacion-de.html>).
12. Giovanni Forno Flórezek XVI. mendean kokatzen du autodeterminazio printzipioaren lehen aurrekaria. Francisco de Vitoriak Amerikako herri indigenei aitortu zien burujabetza printzipioa *Relectiones Theologicae De Indis* (1539) liburuan: «Amerikako lur aurkitu berriak, jabetza-titulu zuzenez, jatorrizko biztanleenak ziren. Horren ondorioa zen bertakoek beren lurralde eta gobernu beren kabuz izateko eskubidea. Horixe da autodeterminazio eskubidea». XIX. mendean nazionalitateen printzipioa onartu zen Europan, eta horren arabera herri bakoitzak bere estatua izateko eskubidea du eta autodeterminazio eskubidea du tresna herriak xede hori lortzeko.
13. www.un.org/en/index.html
14. NBERen Gutunaren 1. artikulua, NBERen xedeaz:
 - «1. Nazioarteko bakea eta segurtasuna gordetzea, bakearen kontra izan daitezkeen gaitzak saihestu eta ezabatzeko beharrezko ahalegin kolektiboak bultzatzea [...].
 2. Eskubide berdintasunean eta herrien autodeterminazioan oinarritutako kidetasun harremanak garatzea eta nazioarteko bakea sendotzeko beharrezko bideak garatzea.
 3. Nazioarteko ekonomia, gizarte, kultura edo giza arazoak kon-

pontzeko nazioarteko lankidetzaz lortzea, baita guztientzako giza eskubideak eta oinarriko askatasunak betetzeko ere, arraza, sexu, hizkuntza edo erlijioagatiko diskriminazioen gainetik.

4. Azken helburu horiek lortzeko nazioen arteko harmonizazio gune izatea».

15. Kanadako Auzitegi Gorenak, Quebecoko aldebakarreko sezesioari buruzko irizpenean, aitortzen du autodeterminazio printzipioa gaur egun nazioarteko zuzenbidearen printzipio nagusi bat dela. Honela jasota dago 114. puntuan: «Herriek beren kabuz jarduteko eskubidearen existentzia hain onartua dago gaur egun nazioarteko konbentzioetan, ezen printzipio horrek 'konbentzio' batena baino goragoko estatutua hartu baitu eta nazioarteko zuzenbidearen printzipio orokor gisa jotzen baita» (Cassese, A. (1995): *Self-Determination of Peoples. A Legal Reappraisal*, Cambridge University Press, Cambridge, 171-172; Doehring, K. (1994): 'Self-Determination', in B. Simma et al. (arg.): *The Charter of the United Nations. A Commentary*, Munich, C. H. Beck, 56-72, 70).
16. Eskubide Zibil eta Politikoen Nazioarteko Itunaren (1966) eta Eskubide Ekonomiko, Sozial eta Kulturalen Nazioarteko Itunaren (1966) 1.1. artikulua honela dio: «1. Herri guztiak dute libre determinatzeko eskubidea. Eskubide horren ondorioz askatasunez zehazten dute euren izaera politikoa eta askatasunez bultzatzen dute euren ekonomia-, gizarte- eta kultura-garapena».
17. Helsinkiko 1975eko Azken Aktak honela dio VIII. puntuan: *«Herrien eskubide berdintasuna eta autodeterminazio librea*
Estatu parte hartzaileek herrien eskubide berdintasuna errespetatu dute, eta horien autodeterminazio librerako eskubidea, une oro Nazio Batuen Gutunaren xede eta printzipioen eta nazioarteko zuzenbidearen arau egokien arabera jokatzuz, estatuen lurralde osotasunari dagozkienak barne.

Herrien eskubide berdintasun eta autodeterminazio librearen printzipioari jarraiki, herri guztiak dute beti, nahi dutenean eta nahi duten bezala, bere barne- eta kanpo-izaera politikoa askatasun osoz zehazteko eskubidea, kanpoko esku-sartzerik gabe, eta beren garapen politiko, ekonomiko, sozial eta kulturala egoki irizten dioten modura jarraitzekoa.

Estatu parte hartzaileek hauxe berresten dute: herrien eskubide berdintasunaren eta autodeterminazio librearen errespetu eta gauzatze eraginkorrak beraien zein estatu guztien arteko harreman adiskidetsuentzako duen garrantzi unibertsala; era berean, printzipio hori bortxatzeko modu guztiak ezabatzearen garrantzia gogoratzuten dute».

18. Horrela jasota dago, halaber, 1970eko urriaren 24ko Nazio Batuen 2.625 Erabakian (XXV): *Nazio Batuen Kartaren arabera, Estatuaren arteko adiskidetasun eta lankidetzaren harremanak bideratzeko nazioarteko zuzenbidearen printzipioei buruzko Adierazpena*. Estatuaren betebeharrak hori honela azaltzen da adierazita: «Herrien eskubide berdintasunaren printzipioari eta beren kabuz jarduteko eskubideari jarraiki, Nazio Batuen Gutunean kontsaratutako printzipioa baita, herri guztiek dute beren estatutu politikoa zehazteko eskubidea, askatasun osoz eta kanpoko esku-sartzerik gabe, eta beren garapen ekonomiko, sozial eta kulturala bilatzeko, eta estatu guztiek dute Gutunaren xedapenen arabera eskubide hori errespetatzeko betebeharrak».
19. Auzi horiek honako hauek izan ziren: Namibiaren kasua, Mendebaldeko Sahararena, Quebec, Ekialdeko Timor eta Kosovo.
 - Namibia (Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia Advisory Opinion). International Court of Justice, 1970.
 - Portugal v. Australia (The Case Concerning East Timor: Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders). International Court of Justice, 1986.
 - Reference Re: Secession of Quebec. 2 S.C.R. 217. Supreme Court of Canada, 1998.
 - Western Sahara (Advisory Opinion 12). International Court of Justice, 1975.
 - Kosovo. International Court of Justice, 2010.
20. *Remedial Secession* teoria garatu duten autore batzuk hauek dira:
 - Buchanan, A. (1998): 'Democracy and Secession', in M. Moore (arg.): *National Self-Determination and Secession*, New York, Oxford University Press, 14-33.
 - Moore, M. (1998): 'The Self-Determination Principle and Ethics of Secession', in M. Moore (arg.): *National Self-Determination and Secession*, New York, Oxford University Press, 1-13.
 - Norman, W. (1998): 'The Ethics of Secession as the Regulation of Secessionist Politics', in M. Moore (arg.): *National Self-Determination and Secession*, New York, Oxford University Press, 34-61.
21. Montevideoko Itunak (1933) lau baldintza ezartzen ditu herri bati estatu izaera onartzeko: lurralde jakin bat izatea, populazio bat, lurralde eta populazio horren gaineko aginte eraginkorra duen gobernu bat egotea eta nazioarteko harremanak edukitzeko gai izatea.
22. Sezesioaren gaia ikuspegi teorikotik sakon aztertzeke, ikus lan hauek:
 - Urrutia, I. (2012): 'Territorial Integrity and Self-Determination. The Approach of the International Court of Justice in Advisory Opinion of Kosovo', *Revista d'Estudis Autònomic i Federals* 16, 107-140.

- Urrutia, I.; Iñarritu, J.; Nikolas Z. (2013): 'Euskal Estatuaren erai-kuntzaren alde juridikoa: sezesioa eta trinkotze juridiko-politiko', in Askoren artean (2013): *Euskal Estatuari bidea zabaltzen. Herrigintza eta erakundeak*, Ipar Hegoa, Bilbo, 55-88.
23. Nabarrako Burujabetza Komisioak NBEren Deskolonizazio batzorde bereziaren aurrean eskaera formal bat egin zuen 2009ko abenduaren 17an Nafarroa herri kolonizatua dela onar dadin eta autode-terminazio eskubidearen subjektu gisa onartua izan dadin.
 24. Euskal Herriaren kasua hemen ere berezia izan daiteke, eta hainbat eragile ahaleginak egiten ari dira Espainiaren kasuan euskal herri-tarrek pairatutako giza eskubideen urraketak frogatzeko. Hor koka daitezke Servini epaile argentinarrek frankismo garaian gertatutako eskubide urraketa larriak ikertzeko egiten ari den lana eta Europako Giza Eskubideen Auzitegian Espainiak jasotako zenbait zigor.
 25. Quebecoko sezesioari buruzko Kanadako Auzitegi Gorenaren irizpe-na, 1998ko abuztuaren 20koa (gaztelaniazko itzulpena: *Documentos INAP* 18, 1998, 1-75). Chacón Piqueras, C.; Ruiz Robledo, A. (1999): 'Comentario del dictamen del Tribunal Supremo canadiense de 20 de agosto de 1998 sobre la secesión de Quebec', *Teoría y realidad consti-tucional* 3, 275-284. Pérez Tremps, A. (2004): *El marco (a)constitucio-nal del debate sobre la secesión de Quebec*, Punt de vista 21, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, Bartzelona.
 26. Kanadako Auzitegi Gorenari hiru galdera hauek egin zizkion Kana-dako gobernuak:
 - Lehen galdera: «Quebecoko erakunde politikoen (governu autono-moak edo legebiltzarrak) aldebakarreko erabakiaren bidez Kanada-tik bereiztea erabaki dezakete, Kanadako Konstituzioaren arabera?».
 - Bigarren galdera: «Quebecoko erakunde politikoen (governuak edo legebiltzarrak) aldebakarreko erabakiaren bidez Kanadatik bereiztea erabaki dezakete, nazioarteko zuzenbideari jarraiki?».
 - Hirugarren galdera: «Zein araubidek du lehentasuna Quebecoko balizko sezesioa arautzeko: Kanadako barne araubideak ala na-zioarteko araubideak, horien arteko lege-gatazka gertatuz gero?».
 27. Nazioarteko Justizia Auzitegiaren irizpena, 2010eko uztailaren 26koa, Kosovoren aldebakarreko independentzia aldarrikapenari buruz.
 28. Hagako Auzitegiaren Kosovoko auziari buruzko epaiaren 80. para-grafoak honako hau esaten du: «Bere 2.625 Erabakian (XXV), 'Es-tatuen arteko adiskidetasun eta lankidetzaren harremanak bideratzeko nazioarteko zuzenbidearen printzipioei buruzko adierazpena Nazio Batuen Gutunaren arabera' izenburupean, nazioarteko ohiturazko zuzenbidea islatzen duena (Jarduera militar eta paramilitarrak Ni-karaguan eta Nikaraguan aurka (Nikaragua Ameriketako Esta-

tuen Batuen aurka) (Funtsa), epaia, I.C.J. Reports 1986, 101-103 or., 191-193 parg.), Batzar Nagusiak honako printzipioa errepikatu zuen: 'estatuek, beren nazioarteko harremanetan, beste edozein estaturen lurralde osotasun edo independentzia politikoaren aurka indarraren mehatxu edo erabilpena jotzeari uko egingo diote.' Erabaki horrek, ondoren, estatuen zenbait betebeharrak zehaztu zituen beste estatu burujabeen lurralde osotasuna ez bortxatzeari begira. Zentzu berean, Europaren Segurtasun eta Lankidetzari buruzko Helsinkiko Konferentziaren Azken Aktak, 1975eko abuztuaren 1ekoak (Helsinkiko Konferentzia), hauxe ezarri zuen: 'estatu parte hartzaileek beste estatu parte hartzaile guztien lurralde osotasuna errespetatuko dute' (IV. art.). *Horrela, bada, lurralde osotasunaren printzipioaren irismena estatuen arteko harremanen esparrura mugatzen da*».

29. Araceli Mangas nazioarteko zuzenbide publikoko irakasleak oso gogor kritikatu zuen Hagako Auzitegiaren doktrina hori, Kanadako Auzitegiaren doktrinaz harago Nazioarteko Justizia Auzitegiak lurralde osotasunaren printzipioa estatuen arteko harremanetara mugatzen zuelako eta ez zuelako aplikatzen sezesio kasuetan herriek izan dezaketenen muga gisa. Bere arrazoibideak honako artikuluan irakur daitezke: 'Cataluña: ¿no habrá independencia?', *El Cronista del Estado Social y Democrático de Derecho* 42, 2014, 54-65.
30. Joxe Azurmendik argi jaso du eredu anglosaxoi-liberala eta jakobino-demokratikoa bereizten dituen eztabaida filosofiko politiko hori. Une honetan, gure herria eta Katalunia izango lirateke kontzeptu-talika geostrategiko horren guneak. Eredu federal errepublikarraren ereduak, Kataluniaren kasuan, ala foruetan oinarritutako monarkia (kon)federalaren filosofia, gurean, finean eztabaida eremua berbera baita: batasuna aniztasunaren ondorio gisa ulertu behar ote dugun, ala alderantziz. Azurmendi, J. (2014): *Historia, arraza, nazioa. Renan eta nazionalismoaren inguruko topiko batzuk*, Elkar, Donostia.
31. Gaur egun Espainiako estatuak adierazpen demokratiko horiek debekatzen ditu, ez baitie autonomia-erkidegoei, ezta udalei, burujabetza ariketak egiten uzten (KAE 31/2015), eta estatutuak aldatzeko prozeduretan ere konstituzionaltasun aurreko errekurtoa ezarri baitu, herria galdetua izan dadin ekiditeko. Beldur diola dirudi burujabetza ariketek sortzen duten zilegitasun demokratiko horiek azalarazteari, eta lege bidez debekatzen saiatzen da.
32. Oso interesgarria da ildo horretan Jason Sorens-en lana: *Secessionism. Identity, Interest, and Strategy*, McGill-Queen's University Press, Montreal, 2012. Berriki, Estatu Batuetako Kongresuan gaiari buruzko txostena aurkeztu du (<http://docs.house.gov/meetings/FA/FA14/20160315/104672/HHRG-114-FA14-Wstate-SorensJ-20160315.pdf>).

33. Mercè Corretjak honela definitzen du: «el derecho a decidir es el derecho de las personas que pertenecen a una comunidad territorial localizada y democráticamente organizada, que permite expresar y realizar mediante un procedimiento democrático la voluntad de redefinir el estatus político y el marco institucional fundamentales de dicha comunidad, incluida la posibilidad de construir un Estado independiente mediante un proceso de secesión negociado» ('El fundamento democrático del derecho de los catalanes a decidir', in J. Cagiao y Conde, G. Ferraiuolo (koord.): *El encaje constitucional del derecho a decidir. Un enfoque polémico*, Catarata, Madril, 2016, 62-81, 65-66).
34. <http://iparhegoa.org/index.php/eu/euskal-estatuari-bidea-zabaltzen-3/euskal-estatua-bidea-zabaltzen>